

Az eltűnt presztízs nyomában II.

Gács Anna, Dalos György, Péterfy Gergely és Radnóti Sándor kerekasztal-beszélgetése a Fapados Szalonban, moderátor Pikó András

Pikó András *A legutóbbi alkalommal az Orbán-rezsim politikai, gazdasági és társadalompolitikai teljesítményét tettük mérlegre, és arról is szó volt, hogy ennek a teljesítménynek milyen a külföldi megítélése, a szűkebb vagy tágabb európai környezet hogyan viszonyul ehhez. Ma a szélesebben vett kultúra, az irodalom és a művészet a beszélgetés tárgya, és ugyanazzal a kérdéssel kezdeném, mint a múltkor: az Orbán-rendszer önértelmezése szerint újfajta minőséget hozott a politikai-társadalmi rendszerekbe. A kultúrához és a művészetekhez, az irodalomhoz ennek a rendszernek önök szerint milyen a viszonya? Mennyire tartja ezeket saját céljai szempontjából fontos területeknek az orbáni politika?*

Radnóti Sándor A korszak történésze ebből a szempontból érdekes helyzetet fog látni. Mégpedig azt, hogy a második Orbán-kormánynak, tehát a mostani nagy fordulat utáni első Orbán-kormánynak az első éveiben úgy tűnt, hogy a kultúra tökéletesen kiesik a kormány érdeklődési köréből. A várakozást az határozta meg, amit az első Orbán-adminisztráció idején tapasztalhattunk, amikor nagy tervek jellemezték a kormány kultúrpolitikáját. Megakadályozták a Nemzetit itt, és felépítették másutt, a filmművészet ügyében azonnal rendkívüli mértékben aktivizálták magukat. Azt várta az ember, hogy most is ez fog következni, de nem ez következett. Akkor úgy gondoltam, hogy itt nincs és nem is lesz kultúrharc, mert a kultúra az a terület,

ami tökéletesen érdektelen számukra. Ez ma már nincs így, ez nyilvánvalóan megváltozott. Ma nagyon erősen és jól láthatóan elitváltásban érdekeltek, és ez a szándék a kulturális elitre is kiterjeszkedik. Itt a legnehezebb a dolguk, mert a kulturális elitet nagyon nehéz leváltani. Nehéz azt mondani a Man Booker-díj döntnökeinek, hogy Jókai Anna legyen a Booker-díjas, és ne Krasznahorkai László. Ezzel csak a dolog nemzetközi meritumát mérem, de itthon is van egy olyan közönség, amely tudja, hogy hol lakik az úriszten, tudja, hogy mi jelenti a kulturális értéket, és mi nem. Mindenesetre látható törekvés az elitváltás, és talán azt is lehet mondani, hogy az első világos pont, ahol ez tisztán megmutatkozott, noha nem állítom, hogy gondosan kidolgozott forogatókönyv alapján, mert sok véletlen is volt benne, az a filozófusbotrány volt, amikor megpróbálták a filozófusokat kriminalizálni.

Dalos György Úgy gondolom, hogy kultúrharcra valló jelek voltak már az első Orbán-kormány idején is, gondoljunk csak a frankfurti könyvvásár körüli elég kellemetlen epizódokra, amikor bele akartak szólni abba, hogy kit hívjanak meg, ki jelenjen meg külföldön, de ez még nem volt egy komoly koncepció része. Egy dolog azonban már akkor látszott, mégpedig a Fidesz azon igénye, hogy korszakot nyisson. A korszak akkor jó, hogyha korszaklem társul hozzá. Túl azon, hogy mit tesz a kormány, hogy mit enged és mit nem enged meg, mit finanszí-

roz, és mit nem, egyre világosabb, hogy körülbelül 25-30 évben gondolkodnak. Ez egy régi kommunista hiba, de tény, hogy társadalmi realitássá vált. Függetlenül az akarattuktól, olyan fajta korszellem kezd elterjedni, ami, ha Putyinnál internetes cárizmusról beszélhetünk, akkor ez egy internetizált Horthy-éra akar lenni. Azt, hogy valóban sikerül-e ezt a társadalmat és ezt a nemzedéket olyan fokon hozzáidomítani az új realitásokhoz, ahogy ők szeretnék, még nem tudható.

Gács Anna Annnyival egészíteném ki azt, amit előttem mondtak, hogy eleinte valóban úgy tűnt, hogy a Fidesz-kormánynak nagyon jól jön az a nemzetközi trend, ami a kultúrából, művészetekből, bölcsész tudományokból fokozatosan pénzt von el, és máshova csoportosít át. Úgy tűnt, hogy e mögé bújva megpróbál kivonulni a kultúra területéről, ami nem fontos az önreprezentációja szempontjából. Aztán mégis egyre radikálisabb lépéseket tett ezen a területen is, és nagy pénzekeket fektetett bele, főleg új intézményekbe. Más szférákhoz hasonlóan erőteljes központosításba kezdett a kulturális intézményeket érintően. Ahogy Sándor mondta, elitcserét hajtott végre, és megjelentek az ideológiai harc jelei is, ami ráadásul egyszerre próbálja a szélsőjobbot és a mérsékelt konzervatívokat kiszolgálni.

Péterfy Gergely Ahogy ez az Erdogan-féle Törökországban megtörtént, tehát hogy a szekuláris elitet a közigazgatásban és mindenféle hatalmi pozícióban egy nagyon határozott terv szerint lecserélték, szerintem most ugyanez a recept látszik kibontakozni az orbáni elitcserével kapcsolatban is. Először nekem is úgy tűnt, hogy csak a gazdaságra figyelnek, ott próbálnak meg saját gazdasági elitet és klientúrát kiépíteni, ahonnan a pénzt

meg a szavazatokat lehet biztosítani folyamatosan, de úgy tűnik, hogy a logikájuk tényleg egyfajta lenini forradalmi logika. Mindig csak előre kell menni, mert mindennap kell egy nagyobbat mondani, mint tegnap mondtunk, mert különben befullad, ledadog a dolog. Egyébként sokszor az a gyanúm, ennek a nagy forradalmi hevületnek az eredménye leginkább egyfajta blöffölés, tehát hogy nagyobb a hírértéke ezeknek a terveknek, elképzeléseknek, mint amennyire effektívek a valóságos térben. Merthogy pont az egyre nagyobb és többet mondás logikája fűti a politikát. De a kultúra területén tapasztalati szinten is érzékelem az első Orbán-kormányhoz képesti különbségeket. Az első Orbán-kormány idején, 1998 és 2002 között zajlott a rövid és szerencsétlen televíziós pályafutásom, és akkor a TV2-nél összeültünk Ficsku Pállal, Jánossy Lajossal meg még néhány mással, és elénk tettek egy tervezetet, hogy kit hívjunk meg a műsorunkba. A névsorból kirajzolódott egy nagyon határozott népi irányvonal, és akkor azt válaszoltuk, hogy csinálunk műsort, de csak akkor, ha a névsort módosítjuk, és akkor le tettünk az asztalra egy másikat, olyanok szerepeltek benne, mint Mészöly, Kertész meg Réz Pál. Ez akkor simán átment. Annnyira bizonytalan volt a légkör még akkoriban, vagy annyira nem dőltek el ezek a kultúrpolitikai stratégiák, hogy akkor egy ilyen radikális váltást nem is nagyon lehetett megcsinálni a kultúrában. Ez aztán mára beérett, most már egész pályás letámadást látunk, tényleg gyökeresen akarják átformálni a társadalmat. A kultúrát illetően meg igen helyesen fölmérték, hogy ha akarnak valamit, akkor ezt az elitváltást nagyon mélyrehatóan kell elintézni, különben baj lesz, mert mi ilyen pofázós, nyughatatlan népek vagyunk.

Gács Szerintem annak is tanúi lehetünk, különösen az utóbbi időben, hogy egyrészt valóban folyik az egész pályás letámadás, ugyanakkor a konszolidációnak, az átcsábításnak, a leszámizásnak a szándéka is megjelent.

Pikó *Tudna példát mondani?*

Gács Erre vallanak az MMA által kiosztott díjak. 2014-ben az MMA A Nemzet Művésze díját megkapta Csoóri Sándor mellett Tandori Dezső, Jankovics Marcell mellett Gothár Péter, azaz olyan művészek is, akiket senki nem társítana az MMA szellemiségével. Vagy nagyon érdekes jelenség ilyen szempontból legutóbb a nagyszabású, nagy költségvetésű, és amúgy remek El Kazovszkij-kiállítás a Nemzeti Galériában. Tehát miközben nagyon agresszív retorika és nagyon agresszív intézménypolitika folyik, jól látható jelei vannak annak is, hogy valamilyen módon az elképzelt vagy valós ellenzék fokozatos „szelídítésével” konszolidálni akarják ezt az intézményrendszert és hatalmat.

Pikó *Eddig nagyjából a hardverről beszéltünk, intézményes centralizáció, a pénzkifizető helyek teljes kontroll alá vonása, nagyjából erről beszélgettünk. De ejtsünk szót a szoftverről is, tehát arról, hogy ennek a kormánynak van-e valamilyen körülírható kultúreszménye? Tudható-e, hogy mit gondol értékesnek, és mit gondol értéktelennek, vagy ez a szempont eltöprel a kultúra területén is politikai jellegű lojalitás és szolgálat mellett?*

Radnóti Ezt a kérdést úgy is meg lehet fogalmazni, hogy van-e ideológiája ennek az adminisztrációnak. Én ezen sokat töröm a fejem, és nem látom. Ugyanis ez azzal a kérdéssel függ össze, hogy ők ugyan konzervatívként definiálják magukat, de mit jelenthet Magyarországon a konzervativizmus? A konzervativizmusnál nyilván a konzerva-

tív beállítottságból kell kiindulni, és a konzervatív beállítottság azt jelenti, hogy nem szeretjük a nagy változásokat, a hirtelen fordulatokat. Egyik nap ne különbözzék nagyon a másik naptól, ne váljunk el a megszokott régítől, a járt utat ne hagyjuk el a járatlanért. Ez nevezhető általánosan konzervatív beállítottságnak, és Michael Oakeshott, a nagy konzervatív filozófus ezt nagyjából így is írta le. Mármost ennek a konzervatív beállítottságnak a megélésére Magyarország tökéletesen alkalmatlan. Az ország utolsó száz évének a története tökéletesen alkalmatlan arra, hogy bárhol kijelöljünk egy pontot, amellyel kapcsolatban azt mondjuk, hogy az előző naphoz képest ne változzék semmi. Ennek megfelelően nem véletlen, hogy Magyarországon nem alakult ki komoly konzervatív ideológia sem. Nem véletlen, hogy a század egyetlen nagy magyar konzervatívját, Babitsot felforgatónak tekintik, és helyette Tormay Cécile lesz a konzervatív, aki viszont egy uszító hisztérika. Szóval itt nagyon nagy zavar van. Valóban arról van szó, hogy egyrészt ki kell szolgálni a széljobbot ideológiailag, és ennek megvan a maga sajátos hívószavai, melyek teljesen világosan jelen vannak a nyilvánosságban, másrészt valami képzelte konzervativizmust is ki kell szolgálni, ami nem jelenthet nagyon mást, mint bizonyos valláserkölcsöt. Na most ebből a kvaccsból nem nagyon jön ki bármilyen markáns ideológia. Nézzünk meg két példát, két olyan jelentős író, akit „megszerezni” – fölteszem – nem lehetett volna, de fel lehetett volna mutatni. Rá lehetett volna mutatni, hogy ezek fontosak nekünk. Az egyik Térey, a másik Rakovszky. Rakovszkynak legutóbb megjelent egy nagyon erősen konzervatív velleitásokat tartalmazó regénye, amely egy múlt század eleji törté-

netben rendkívül élesen elutasítja a bármilyen típusú intellektuális forradalmi próbálkozásokat. Jól felismerhetően a Vasárnapi Körről van szó, amelyet nagyon problematikusnak állít be, ezzel szemben a főhőse egy klasszikus konzervatív, még egy olyan világból jött bíró, aki a 19. század értékeit és konzervatív világgképét őrzi. Rakovszkyról nem hallom, hogy ünnepezné. Térey más okokból, de szintén olyan író, akit ünnepehetnének, ehelyett világosan ki vannak jelölve az ünneplendők. Például Temesi Ferenc Bartók című elképesztő műve egy szét-esett elme szerencsétlen tákolmánya. Úgyhogy ahol léphetnének, ott sem lépnek.

Pikó *Nem érdekli őket a minőség?*

Péterfy Szerintem van ideológiájuk. Konyhai használatra van egy kategóriám, ami szerintem leírja az ideológiájukat, vagy legalábbis közelít ahhoz. Én ezt úgy nevezem, hogy hamvasiánus-makovecziánus világgkép, amit részben kereszténységéből, részben magyarságmítosz-ból, részben meg a szakrálishoz való furcsa és hisztérikus viszonyból eszkábáltak össze, meg van benne egy kis sumer meg fehérlófiás valami. Én nagy írónak tartom Hamvast, mint gondolkodót viszont elviselhetetlenül felületesnek tartom, miközben még azt is szórakoztatón tudja művelni. De ezt itt nagyon komolyan veszik! Az, amit Hamvas, mondjuk, az ősvilágról vagy az ősembernek a szakralitásáról hablatyol, az itt nagyon komoly ideológiai alappá válik. Kicsit olyanok ebben a világgképben, mint az óvodás, aki Batmannek öltözik, és tényleg elhiszi magáról, hogy az is.

Dalos Téreyt vagy Rakovszkyt azért nem próbálják magukhoz vonzani, mert nem olvastak tőlük egy sort sem. Ez általában véve jellemző, mert ami az irodalomban egyál-

talán megmutatkozik, az a hagyománykeresés. 1998 és 2000 között, ha úgy tetszik, a Fidesz írója Márai Sándor volt. Teljesen egyértelmű: Márainak sokféle üzenete van, majdnem úgy, mint Leninnek, szinte mindent ki lehet olvasni a naplójából. Ha a kommunisták okosabban lettek volna, egy idő múlva ők is Máraival jöttek volna elő. De a második menetben hatalmas zuhanás történt, mert Márai helyett még csak nem is a népi írók jobboldalibb figuráit választották ki, mondjuk, Németh Lászlót, aki jobboldali volt és szocialista meggyőződésű, hanem sikerült nekik előkaparni a Horthy-korszaknak már akkor is megvetett figuráit, akik irodalmilag sem érdekesek. Nyirő József és Wass Albert. Tény, hogy Wass Albert sem diletánsként és rossz íróként kezdte, a Farkasveremre gondolkodok. Nyirő pedig kifejezetten jó könyveket is írt, de ezek a figurák is csak díszletek, ugyanis nem illenek abba a világgképbe, amit megpróbálnak fölmutatni. Tehát én úgy gondolom, hogy egy alapvetően műveletlen, bunkó elit keres olyan figurákat, akiket maga helyett mintegy beállíthat a szellemi élet középpontjába.

Pikó *Anna sokat foglalkozott az oktatással, ezért kérdezem őt. Egy időben úgy tűnt, amikor nagyon erősen hozták szóba Nyirőt, Wass Albertet, Tormay Cécile-t, hogy őket mint egyfajta új kánont megpróbálják majd átnyomni az egész közoktatáson. Ez most hogy áll? És valóban arról van itt szó, hogy ellenkánont akarnak létrehozni, vagy legalábbis ellensúlyozni a természetesen kanonizálódott írókat az említetteknél?*

Gács Én úgy látom, hogy leginkább ellenkánont akarnak létrehozni. Nem homogén ideológia van e mögött a kultúrpolitika mögött, inkább az ellenségképzés és az ellenbeszéd retorikája határozza meg a kánonképzést, az önképet vagy akár

a támogatások kiosztását. Gondoljunk az orbáni kultúrpolitikát paródiába illő emblematikussággal megtestesítő Kerényi Imrére, aki lényegében sehogy máshogy nem tudja megfogalmazni azt, hogy mi az, amit ő csinál, mint hogy „ezekkel” szemben akar valamit csinálni. Nem világos, kik azok az „ezek”, de feltehetően egy balliberálisnak vélt politika és kánon megtestesítőire gondol, és nem sokat töpreng rajta, van-e egyáltalán ilyen. Ez az ellenbeszédre vagy szabadságharcos retorika talán a legerőteljesebb jegy ennek a kultúrpolitikának az önreprezentációjában. Wass és Nyíró mellett elsősorban az szól, hogy úgy azonosítják őket, hogy őket a háttérbe szorították a szocializmus alatt. Ez a kormány nagyon erősen érdekelt abban, hogy folyamatosságot teremtsen az államszocializmus korszaka és a rendszerváltás utáni baloldali-liberális értelmiség között, és ez megjelenik a kultúrpolitikájában is. Három évvel ezelőtt folyt erről egy jellegzetes vita: amikor a totkaji írotábor azt a témát tűzte ki maga elé, hogy miként folytatódott a szocialista kultúrpolitika torz kánonképzése a rendszerváltás után az irodalmi szakmában. Schein Gábor szállt ezzel vitába az *Élet és Irodalomban*, és élesen kétségbe vonta ennek az ellenségképzésen alapuló kanonizációnak a szakmaiságát.

Radnóti Van itt még valami, nevezetesen, hogy egyikük sem volt Magyarországon a szocializmus éveitől, ugye. Végül is Illyés itthon volt, Németh László itthon volt. Ki beszél ma Illyés Gyuláról? Pedig összehasonlíthatatlanul nagyobb figura, mint bármelyikük.

Dalos Ma az egyik kulturális portálon Illyés Gyulát ünneplik, 113 éve született. Mondatonként öt stilisztikai hibával, és az a furcsa, Illyés életrajzát ismerve, amikor azt írják róla, hogy a húszas évek elején

baloldali mozgalmakhoz csatlakozott, és emiatt emigrált, aztán amnesztia volt, és hazajött. Ez úgy, ahogy van, nem igaz. Viszont igaz, hogy a Tanácsköztársaság idején vöröskatoná volt, azt viszont elhallgatták.

Radnóti Utána kommunista lett.

Dalos A kommunizmus úgy jön be, hogy József Attila mellett ő is aláírta a halálos ítélet elleni tiltakozást. De mindez, ahogy összekaparták Illyés életrajzát, és az egésznek az Egy mondat a zsarnokságról című versét tették meg poénnak, azt mutatja, hogy ezek az emberek műveletlenek, lelketlenek, fantáziátlanok. És Márára is igaz, hogy nem élt a szocializmusban. De Pilinszky, a mélyen keresztény költő például itt élt, és ez a mostani állítólag keresztény rendszer.

Radnóti És nem történik semmi.

Dalos És mit csinálnak Pilinszkyvel?

Radnóti Semmit. De ha jobboldalt, ha szélsőjobboldalt kell említeni, hol van Kodolányi, hol van Szabó Dezső? Hosszan lehetne sorolni, kik nincsenek megemlítve, ugyanakkor, Gyuri, az azért nem igaz, hogy senki nem olvas semmit, hiszen vannak művelt képviselői a hatalomnak. Az emberminiszter művelt ember, és főleg Szócs Géza, ő valaha volt valaki, aki rövid ideig ezt a kultúrpolitikát igazgatta. De mintha nem ennek lettek volna nála prioritásai, hanem a kalandnak.

Pikó *Hadd kérdezzek valamit arról, amit Anna vetett föl, hogy a harcok kultúrafelfogás és -foglalás mellett mintha lenne egy halvány konszolidálódó jellege is a jelenlegi kormány kultúrpolitikájának. Érzékeltetek, tapasztaljátok-e ezt, és miképp viszonyul ehhez a magyar kulturális elit? Ha elfoglalták és átalakították az intézményrendszert, ha teljes kontroll alatt tartják a finanszíro-*

zást, akkor ehhez milyen a magyar kulturális elit viszonya? Kiterjesztve a kérdést: ellenállás, egymás mellett élés vagy az összesimulás a jellemző inkább?

Péterfy Anna verzióját, hogy itt nagyon erős szándék lenne arra, hogy beédesgessenek embereket, vagy hogy elinduljon egy ilyen „egyik kezemben pénzzel csábítok, másik kezemmel meg az ostort csatogtatom” stratégia, hát, ezt én még nem nagyon látom.

Pikó *Azért a filmeseknél mintha elég jól működne ez.*

Péterfy A film egy kicsit más helyzetben van, ez tény. Andy Vajna rendszere olyan, hogy mindenki csinálhat filmet, aki odaállít egy közepesnél jobb könyvvel. Nagyon sokan persze nem, mondják is, hogy kísérleti film nem, meg ez, meg az nem jöhet. De én azt látom, hogy azok, akik akarnak filmet csinálni, például Kamondi Zoli is filmet forgat, tehát olyan emberek is, akik, ha mondjuk a Sára Sándorék vonala érvényesült volna, soha életükben vagy legalábbis tíz évig nem jutottak volna kamera mögé. Tehát ehhez képest ott más helyzet van. Ez nagyon érdekes és nagyon tanulságos anomália, és arra utal, hogy tényleg nincs egységes szándék vagy képesség a kultúra felvilágosodás-mentesítésére. Az irodalom viszont extrém terület. Most az NKA lenyúlásával nagyon érdekes helyzetek fognak előállni, de még egy fél év vagy egy év, mire kiderül, hogy ez mennyire radikálisan megosztó rendszer lesz. Szerintem még nem dőlt el, hogy arra mennek-e, hogy ezek a rohadt ballibcsik soha többet egy fillért sem kapnak, és nem jelenhet meg többé könyvük állami támogatással, vagy pedig megpróbálnak valahogy balanszírozni vagy taktikázni. Ez szerintem nem dőlt még el.

Gács Fontos látnunk, hogy a

rendszerváltás után kialakult néhány olyan intézmény, például a Nemzeti Kulturális Alap vagy a rendszerváltás után átalakult Országos Tudományos Kutatási Alap-programok (OTKA), amelyek – bár milyen sok és sokszor jogos kritika érte is a működésüket – mégiscsak a szakmai autonómia csirái voltak, többé-kevésbé. Nemrégiben azonban az OTKA-t durván bedarálták, tulajdonképpen nagyon hasonlóan ahhoz, ahogy most az NKA-t tervezik megváltoztatni. Mindkét esetben az történik, hogy noha névleg továbbra is a szakmai kollégiumok döntenek a pénzek odaítéléséről, teljesen ki vannak szolgáltatva a központi akaratnak. Az OTKA élére a miniszterelnök nevezi ki teljhatalmú bizalmasát. Az NKA-nál most az van napirenden, hogy az MMA és a kormány által kinevezett kurátorok kétharmados többségbe kerülnek a kuratóriumokban. Persze nem tudjuk pontosan, milyen következményekkel jár majd ez, de olyan struktúra jön létre, amelyben a kormány képviselői és az avított, kirekesztő ideológiát megtestesítő MMA küldöttei együtt bármit meg vagy leszavazhatnak. Tehát nem arról van szó, ahogy mondta valaki az előbb, hogy holnaptól Orbán Viktor személyesen csak a Sashegyen lakóknak ad majd pénzt, hanem hogy egy potenciálisan jól is működtethető rendszerből egy potenciálisan nagyon rosszul működtethető rendszert hoznak létre. Húsz év távlatából úgy látszik, az NKA kuratóriumi rendszere képes volt fenntartani a kultúra sokszínűségét, ideológiai, ízlésbeli sokféleségét. Akár meggyőződésből, akár a politikai váltógazdaság logikájának belátásából, ha úgy tetszik tehát, nyers érdekből, de a kuratóriumok többnyire tartózkodtak a másik oldal ellehetlenítésétől. Most egy olyan kuratóriumi struktúra jöhet létre, ami meg-

könnyíti az ellehetetlenítést, a nacionalista-konzervatív ideológiával és ízléssel össze nem egyeztethető kulturális szereplők támogatásának megvonását. Ez mindenképpen nagyon rossz tendencia, függetlenül attól, hogy lehet, eleinte egészen szalonképes döntések lesznek.

Dalos Kétféle dolgot lehet csinálni a politikában: jó dolgot rosszul és rossz dolgot jól. Az a gyanúm, hogy az Orbán-kormány nagyon rossz dolgokat csinál nagyon jól, mert valamilyen igényt kielégít ezzel. Végül is az írók nemcsak nagyok meg kicsik, hanem sokan is lehetnek, meg kevesen is. Szerintem az irodalmi közvélemény azon része, amelyik a Fidesz klientúrájához tartozik, körülbelül ugyanúgy meg van elégedve a rendszerrel, ahogyan a kádári kultúrpolitikával is meg lehettek elégedve sokan. Ez a kultúrpolitika több szempontból leképezi a magyar társadalom viszonyát a kultúrához. Én nem azért vagyok pesszimista, mert tudom, hogy miként nyeli le az MMA a kulturális alapot, és látom, hogyan zajlanak még hasonló hadműveletek, hanem azért, mert ezek a klientúra szintjén jelentős igényeket elégítenek ki. Vannak aztán riasztó párhuzamok is. Pár éve a Berlinalén bemutatták egy fiatal rendező, Fliegauf Benedek romagyilkosságokról szóló filmjét. Ekkor a Berlinale padsoraiban rossz németséggel írt röplapot osztott ki a kormány, arról szólt, hogy ez a film még a Gyurcsány-korszak alatti témát tárgyal, és egyáltalán nem jellemző a romák helyzetére. Ekkor megrémültem. Öreg vagyok, és emlékszem A megbilincseltek című amerikai film 1965-ös moszkvai bemutatójára, amelyen diákként voltam jelen. Ez a film arról szólt, hogy egy néger és egy fehér együtt szökik a börtönből, egymáshoz bilincselték őket, miközben gyűlölik egymást. Az amerikai követség csak úgy en-

gedte ezt a filmet a szovjet mozikba, hogy előtte a filmvásznon egy orosz nyelvű felirat tudatta, hogy a film nem tükrözi a feketék élethelyzetét az Egyesült Államokban. Na, most direkt azért nem a szovjet példát hoztam, mert az oroszok halálra röhögték magukat. De én úgy vélem, hogy ez a gondolkodásmód ma is rémületes. Pedig vannak művelt emberek is a vezetésben, Balog valamivel műveltebb, mint a társai, Szócs Géza pedig ragyogóan művelt ember, de itt arról van szó, hogy olyan mentalitás jelentkezik a kultúráirányításban, ami már a kései Kádár-korszakban is kínos volt.

Radnóti Magaskultúráról beszéltünk mindvégig, és ezen belül is nyilvánvalóan külön kellene megneézni a különböző művészeti ágakat, mert nagyon különböző a soruk. Ez részben azzal is összefügg, hogy melyik pénzigényes, és melyik nem az. Például P. Szűcs Juliannának biztos itt kellene ülnie a helyünkön, hogy a képzőművészet helyzetéről elmondhassa a véleményét. Az irodalom nyilvánvalóan a legkevésbé pénzigényes ezek között a művészetek között, az íróknál így nem látni sem a csábítást, sem pedig az átállás példáit. Valószínűleg nem is a jelenlegi, most érett korban lévő generáció tagjai az igazán megcélzottak, hanem a fiatalok. Ahogyan talán ez a helyzet a humán tudományokban is. Megmaradnak a mai tekintélyes kutatóhelyek, de létrejönnek a tükörreferatúrák. A Történettudományi Intézet mellett megjelent a Veritas történettudományi kutatóintézet, amelyet hihetetlen módon szereltek fel anyagi szempontból, és tudjuk, hogy az MMA esztétikai kutatóintézetet gründolt magának.

Dalos Van már nyelvstratégiai intézet is.

Radnóti Van nyelvstratégiai intézet is, tehát lényegében megjelen-

nek az elítváltás intézményes lehetőségei. Komoly tudós természetesen nem fog elszegődni a Veritashoz, vagy legalábbis nem nagyon tudom elképzelni. Esztétáról még egyetlenegről sem hallottam, aki feltűnt volna az MMA esztétikai vagy Művészettudományi Kutatóintézetének valamelyik területén, de ez generáció kérdése. Ha a fiatalok majd szembesülnek az állásínséggel, és nem lesznek kötve azokhoz az erkölcsi elvekhez, amelyek számunkra evidenseknek tűnnek, hiszen beleszületnek ebbe a világba, akkor feltölthetővé válnak ezek a pszeudo-kutatóintézetek.

Pikó *Saját tapasztalataik szerint mindennek milyen volt a külföldi visszhangja? Azt jól érzékeli a magyar közvélemény, hogy nem volt akkora kulturális botrány, mint amilyen a médiatörvényt kísérte, miközben azért a magyarországi kultúrpolitika mégis téma külföldön?*

14

Dalos Általában véve Magyarország sokkal kevésbé beszédtema manapság, mint 2010 és 2012 között volt. Akkor a médiatörvénnyel kapcsolatban Magyarország fő téma volt, aztán az volt az érzésem, mint-ha kicsit lemondtak volna róla. Az elején még roppant lelkesek voltak a követségek, a kinti magyarságot szabályszerűen uszították a liberálisabb csoportok ellen, és valóban a különböző honlapokon csak gyalázkodást lehetett olvasni. Esterházy, Nádas, Konrád, Kertész, aki itt fel-emelte a szavát, az kint is megkapta a magáét. Ez a lelkesedés mintha lejjebb hagyott volna. Na most azt, hogy miként működik az állami nyomásgyakorlás az irodalomban, valóban csak a filozófusper kapcsán lehetett igazán bemutatni, például azzal, ha a német közönség előtt elmondom, hogy az Atlantisznál elko-bozta a rendőrség Platón könyveit. Maga a rendőr is zavarban volt a dolog miatt. Na, ebből már lehet va-

lamit érteni. Erről filmet is lehetne forgatni. Valójában mégis az az érzésem, hogy Magyarországról egy kicsit lemondtak. Annyira azért nem vagyunk érdekesekek, és vannak most más problémák. Az irodalom helyzetét pedig egyszerűen nem értik, mert mindig az a fő kérdés, hogy van-e cenzúra. Na most, ez mit jelent? Már Kádár is azt mondta, hogy nálunk nincs cenzúra. Akasztás van, cenzúra nincs.

Radnóti Akasztás volt.

Dalos Én annak idején hallottam, hogy nálunk nincs cenzúra, mert a szerzők judíciumára bízunk, hogy mit írnak meg, és mit nem írnak meg. Csak hát az öncenzúrát nem könnyű elmesélni.

Pikó *Lehetséges-e, hogy az intézménypolitika, az elítváltás, a pénzcsapok politikai alapon történő működtetése eredményez egy kettéhasadt kultúrát, amelyben az értékes kiszorul a peremre, és a minőség helyét átveszi a politikai hűség alapján eltartott állami kultúra? Egyáltalán keresheti-e mindenki a boldogulását a magyar kultúrában az államtól teljesen függetlenül?*

Péterfy Szerintem a rossz forgatókönyv úgy néz ki, hogy néhány éven belül kijön egy Narancsspenót, vagyis egy új irodalomtörténet, ami teljesen új ideológiával írja át mindazt, ahogy eddig elképzeltük az irodalmat. Visszabontja az irodalmi hagyományt, és a francia forradalomtól kezdi újraépíteni, majd eltünteti, háttérbe szorítja mindazt, ami demokratikus fejlődés vagy felvilágosodás. Mindig látszik, hogy azért mindenki gyanús, aki ebben a relációban mozgott, és Kazinczy is gyanús, mert, ugye, szabadkőműves volt, meg Berzsenyi a nép fiát milyen csúnyán lenézte. Ezek a próbálkozások egyelőre sporadikusak, de ki tudja, hogy nem áll-e ez össze majd rendszerré. Az látszik, hogy itt húsz-harminc évre terveznek, te-

hát szép, szívós munkával lehetséges, hogy egyszer csak egy olyan világba öregsünk bele, ahol a gyerekeink majd egy ilyen teljesen újraírt ideológia szerint tanulnak majd, és senkit sem fog érdekelni, hogy Magyarországon milyen hülyeségeket tanulnak az emberek, mert tesznek ránk mindenütt, ahogy azt Gyuri mondja.

Radnóti Ez nehezen fog menni, ugyanis a magyar irodalmi kultúra és általában a magyar magaskultúra, az baloldali kultúra.

Péterfy Hát ez a nagy bánat tárgya.

Radnóti Igen. Nem így van mindenütt. Romániában például reprezentatíván jobboldali volt az igazán jelentős, nagy kultúra, de Magyarországon nem. Nagyon nehéz megtalálni Kazinczy méltó, felvilágosodásellenes pandanját, és – erről beszéltünk az elején – a 20. században sem lehetséges. Tormay Cécillel, Wass gróffal, Nyirő Józseffel nem lehet helyettesíteni a kánon nagy alakjait.

Péterfy Nem lehetséges, de épp ezért az a legnagyobb kihívás: a lehetetlen megvalósítása.

Pikó *Arra gondoltam, a kormány törekvéseire a társadalomnak a kulturális elítéléshez hasonlóan mozgékony és nyitott része majd úgy reagál, hogy elhagyja az országot. Tudom, kicsi az esélye a kulturális emigrációnak, de vajon előállhat-e egy olyan extrém helyzet, hogy a politikai indíttatású állami nyomásgyakorlás és kizsorítósi eredményeképpen az állami politika által nem preferált művészek egyszerűen kiszorulnak a nyilvánosság tereiről?*

Gács En ezt nem gondolom. Egy ilyen kis nyelv és egy ilyen kis ország esetében nagyon nagy szerepe van a kultúra állami támogatásának, de a mai kulturális élet nem csak állami támogatásból működik. A legnagyobb értékelt írók köny-

veinek kiadását, a legnagyobbra értékelt zenészek koncertjeit nem fogja ez ellehetetleníteni. Szerintem nincs olyan forgatókönyv, hogy majd a középszerűnél is gyengébb, de valamilyen jobboldali ideológiának megfelelő könyvek jelennek meg, a többi pedig szamizdatban. Magyarországon ma van a kultúrának piaca, és ami ugyanennyire fontos, nincs cenzúra, senki nem tilthatja meg egy magánkézben lévő kiadónak vagy galériának, hogy mit ad vagy állít ki. Szóval az, hogy totális ideológiai ellenőrzés legyen a kultúra fölött, és minden nem támogatott mű szamizdatba vagy egy új második nyilvánosságba szoruljon, ez manapság szerintem elképzelhetetlen. Ugyanakkor súlyosan érintheti a kulturális támogatások rendszerének átalakítása, átideologizálása például a folyóiratokat, a kisebb műhelyeket, a kulturális szervezeteket, a születőben lévő törekvéseket, a kezdő művészeket.

Pikó *Jöjjenek a közönség kérdései.*

P. Szűcs Julianna Kérdezek. Szinte észrevétlenül, a mostani jelenünkben olyan helyzet kezd kialakulni, amelyet a múltban legföljebb disztópiaként értelmezhattunk. Ez a disztópia a személyek mögötti intézményi garancia eltűnéséről szól volna. Radnóti Sándor pár évvel ezelőtt – azt hiszem, 2010 táján, az új kormány felállásának idején – azt jósolta, hogy a demokrácia akkor fog megsérülni, amikor az intézményi háttér leépülését überhatalommal fölruházott figurákkal helyettesítik. Sorolnék tehát most egy idézőjelbe tett „kulturális politikai panteont”. L. Simon, Szűcs Géza, Vajna, Kerényi, Fekete György, Szakály Sándor, Schmidt Mária, Vidnyánszky. És a sor néhány névvel persze még kiegészíthető. Tíz évvel ezelőtt sem tudtunk volna olyan listát összeállítani, amelyben az intézmé-

nyek élére biggyesztett tagok kezében ekkora döntési hatalom összpontosult volna. Nem a személyek extra képességéről beszélek, azok inkább rosszak, mint közepesek, inkább közepesek, mint jók. Arról az „intézkedési szabadságfokról” beszélek, amely mögött valójában nincs igazi hivatal. Ezek a kiválasztott személyek gyakorlatilag azt csinálnak, amit akarnak, vagy amit fellettesük, a nagyfőnök rájuk parancsol. Kontroll nincs.

Péterfy Gergely a bevezetőben nagyon szellemesen arról beszélt, hogy a jelen hivatalos kultúráját egy hamvasiánus-makoveczianus stílus lengi át. Szűkebb szakmámban, a képzőművészetben még inkább megfigyelhető ez a vonulat, egyelőre csak a múlt átértékelésében. A mai hivatalos Magyarország előszeretettel preferálja a „nagy látókat”, a látomásokkal megáldott-megvert, magányos zseniket, az irracionális bajnokait. Így került helyzetbe Csontváry, egy hagymázos szövegeire és nem művészettörténeti összefüggéseire koncentráló várbeli kiállításon, így kerülhet könnyen helyzetbe Makovecz, amennyiben fölépítik a Clark Ádám térre tervezett megalomán emlékművét. De nem tudok szabadulni a gondolattól, hogy ebbe a látomásos sorba még a túlméretezett El Kazovszkij-kiállítás is beletartozik a maga aránytévesztésével. Ezt ti hogyan látjátok?

Radnóti Így látjuk.

Gács Én nem így látom. Nem látom ennyire homogénnek ezt a mezőnyt. Bizonyos értelemben azt gondolom, hogy mindnyájan szeretnénk ilyen homogénnek látni. Szeretnénk úgy látni, hogy minden kulturális produktum, ami az elmúlt öt évben állami támogatással létrejött, az valahogyan besorolható ebbe a hagymázos ideológiába. De itt egy sokkal heterogénebb, ha úgy tet-

szik, rafináltabb játszma folyik ennél. Valószínűleg minden területen fel lehetne sorolni olyan szereplőket, akik egyszerűen röhejesek, mint, mondjuk, Kerényi, és lehet olyanokat is, akik lehet, hogy nagyon ellenszenves szerepet játszanak a hatalom oldalán, de mégis csak egy nemzetközi diskurzusban részt vevő intézményvezetők. Azt gondolom, egy kicsit magunknak hízelgünk akkor, amikor úgy próbáljuk beállítani, hogy ennek a kultúrpolitikának csak provinciális produktumai lehetnek és vannak.

Várad Júlia Úgy érkezem az egész beszélgetésből, hogy nagyon túlértékelte ez a kormányzat. Tehát mi tényleg magunkból indulunk ki, és azt gondoljuk, hogy a mostani rendszer kultúrpolitikája mögött van valamiféle, de tényleg bármiféle igazi kultúra. Szerintem ők oly mértékig nem foglalkoznak a kultúrával magával, mint fogalommal, hogy nem érdemes nekünk azon töprengenünk, hogy mit akarnak ők igazából. Nem akarnak semmit. Ők a hatalmat akarják érvényesíteni minden egyes helyzetben. És az L. Simonok és Kerényik meg az összes többi efféle figura, ezek természetesen csak azért vannak ott, ahol vannak, ki erősebben odaragadva, ki kevésbé, hogy a hatalom a saját érdekeit érvényesítse. Amit Anna elmondott, azzal maximálisan egyetértek, de nem gondoljátok-e, hogy tényleg semmi más szempontjuk nincsen, mint az, hogy az előző elitet mindenáron, mindenféle módszerrel és semmilyen különösebb ideológiai megfontolás alapján, csak arra az egyre figyelve, hogy politikailag épp hol áll, ellehetetlenítsék? Voltaképpen ennyi az egész kultúrpolitika. Én ezt így látom. Ami Juli felvetését illeti, kénytelen vagyok most reagálni erre, mert bár az előbb nem szándékoztam, de nagyon nem értek egyet azzal, hogy El

Kazovszkijt, Csontváryt és Makoveczt egy fedél alá veszed. Azt hiszem, épp ez Baánnak a nagy ügyessége, hogy olyat is beenged a többi közé, lásd El Kazovszkij, aki az elmúlt rendszerben is már az ellenzékhez közel álló magaskultúrához tartozott. Én azt gondolom, hogy itt semmiféle egyéb összefüggés nincsen. De a kérdésem továbbra is az, hogy nem látjátok-e úgy, hogy mi most túlságosan magasan ülve vitatkozunk valami olyasmiről, ami nincs.

Dalos Hogy nincs, azt azért nem lehet így kijelenteni, mert kormányzati akarat áll minden olyan kulturális beruházás mögött, amelynek egyáltalán súlya vagy jelentősége lenne. A nagy projektek esetén látható, hogy ami Orbánnak tetszik, az megy előre, ami neki nem tetszik, az nem, egy helyben toporog. De a nagy probléma az, hogy szemben a Horthy-korszakkal, amelyet nem óhajtok túldicsérni, más volt a helyzet. A hatalmat persze ők is akarták, de például a jelentős magyar irodalomnak ehhez a korszakhoz, ehhez a rezsimhez semmi köze nem volt. Annyi érintkezésük lehetett, amennyiben időnként az ügyészséggel vagy a rendőrség embereivel találkoztak. De hogy József Attila Corvin-láncot szeretett volna, az kizárt dolog. Ellenben nagyon akart Baumgarten-díjat, amit nem kapott meg, csak a jutalmat, de mégiscsak volt egy Baumgarten-díj, volt egy Nyugat, ami újra és újra megjelent, időnként már csak 800 példányban, de volt egy olyan tere ennek a kultúrának, ami teljesen le tudott válni a hivatalosról. Az elit, a Horthy-korszak kultúrelitje nem törődött a hatalomnak tetsző kultúrával. Egy kicsit a népiek érdekelhettek őket, meg voltak tőlük ijedve, mert azért Kovács Imre, mondjuk, előjött A néma forradalommal. Mindenesetre a népieket a nyilasok ér-

tették meg a legjobban, a baloldaliakat pedig a kommunisták.

Radnóti Gömbös volt az egyetlen kísérlet...

Dalos Igen, Gömbös volt az egyetlen, aki azt akarta, hogy ezeket a figurákat valamilyen PR-trükk segítségével semlegesítse és felhasználja. De egyébként külön térben működött a nyomorgó irodalom és a Herczeg Ferenc-féle hivatalos irodalom.

Barna Imre Ahhoz kapcsolódnék, amit, Gyuri, most ebben a pillanatban mondtál. Kedvenc példám egy Balaton-parti település, ahová sokat jártunk az elmúlt években, és ahol volt egy Móricz Zsigmond utca, melynek egyik felét, majd később az egész utcát átkeresztelték Herczeg Ferenc utcává. Nem akarom ezt nagyon ragozni, nem tételezem fel a polgármesterről, hogy Herczeg Ferencnek akár egyetlen sorát is olvasta volna. Móriczot viszont biztos olvasott.

Amikor az volt a kérdés, hogy a világ hogyan reflektál arra, ami a kultúra terén Magyarországon történik, akkor az volt ezzel kapcsolatban Dalos György végszava, hogy az országról lemondtak. Ezzel szemben hoznám fel, hogy nemrég a frankfurti könyvvásár egyik fontos eseménye volt Dragomán György Máglya című műve német fordításának a megjelenése. Ezzel kapcsolatban biztosan olvastad, hogy Daniel Kehlmann írt egy kolumnás cikket a Süddeutsche Zeitungban vagy a Spiegelben, amelyben azt írta, hogy ha valaki fölteszi azt a kérdést, hogy melyik ország ma az irodalmi nagyhatalom a világban, akkor a válasz nem az Egyesült Államok, nem Anglia vagy Franciaország, hanem Magyarország. Olyan írók hazája, mint – és akkor jön egy felsorolás, jön az a bizonyos kánon, amivel szemben megfogalmazódott a kormányzati szándék, hogy legyen egy

ellenkánon. Én is azt gondolom, hogy ez egy merőben szimbolikus és a tartalommal nem sokat törődő kultúrpolitika. Olyannyira, hogy mindnyájan emlékszünk rá, hogy a korábban agyongyalázott Kertész Imre miként vált egyik pillanatról a másikra nemhogy komilfóvá, hanem hivatkozási alappá egy az irodalomtól merőben idegen eseményben, ahogy emlékszünk az erre érkező reakciókra is. Persze az irodalom az a területe a művészetnek, amely valóban nem igényel különösebb állami közreműködést. De én is fontosnak tartom leszögezni, hogy a kultúrában személyes kapcsolódásokról, személyes összefüggésekről van első-, másod- és harmadsorban szó. Ki mikor és mit mondott. A Temesi-regény esetében szerintem nem az az érdekes, hogy a könyv miről szól, hanem hogy Temesi éveken át tartó publicisztikai tevékenysége sokkal fontosabb az ő besorolásánál.

18

Sziklai János Két terület van, ami valahogy kimaradt a mai diskurzusból, pedig mind a kettőt nagyon fontosnak találok. Az egyik a színházak helyzete és a színházak einstandolása. Ezt valahogy elfelejtettük, pedig itt olyan kiváló példák voltak, mint az Új Színház, a József Attila Színház, és még másokat is sorolhatnánk. És akkor nem beszélünk még a másik területről, a közteri szobrok kérdéséről. A példák azt mutatják, hogy valami ideológiájuk azért mégiscsak van. Tudjuk, milyen botrányok kísérik a szoborállításokat, gondoljunk csak a Szabadság téri emlékműnek nevezett fürmedvényre. Mindez azt is mutatja, hogy valamilyen ideológiát azért szeretnének belevinni ebbe. Ez elmentmond annak, hogy semmiféle ideológiájuk ne volna.

Bozóki András Ezt szerettem volna én is mondani, hogy a színházak jelentős befolyással vannak az

emberek gondolkodására, hiszen sokan járnak színházba. Miközben nagy különbség van Budapest és a vidék között: ott inkább a langyos középszer felé tendálnak, tisztelet a kivételnek. Könnyen lehet, hogy a közönségnek ez tetszik, tehát Balázs Péter szolnoki színháza éppen-séggel megfelel a helyi ízlésnek, és nekünk van túlságosan magas igényünk ezzel kapcsolatban.

A másik téma, hogy az irodalommal szemben én inkább én a film, a színház és a zene területén látnék olyan lehetőségeket, ahol a kormányzat megpróbálhatna befolyást gyakorolni. Engem nagyon meglepett, hogy Eötvös Pétert kitüntették. Olyan ember kapott Szent István-díjat Kertész Imre után, akit egy balliberális koalíció is örömmel tüntetett volna ki. És ő ezt elfogadta. Másrészt pedig a populáris zenében ott az Ákos-kultusz. Általában minden művészeti területen akadnak olyan alkotók, akiket előtérbe helyeznek. Vidnyánszky Attila a színházban, a popzenében Ákos. De ezeket is inkább birtokolni akarják, és nem pedig az ízlésük szerint befolyásolni.

Úgy látom, hogy a kultúra helyét talán a szimbólumok uralása veszi át. Rendkívül fontos, hogy a Kossuth tér úgy nézzen ki, ahogy most újra kinéz, azok a szobrok legyenek ott, amelyek régen is ott voltak. Az alkotmányban is benne van, hogy azt a negyven évet ki kell emelni a magyar történelemből, helyre kell állítani a Kossuth tér régi kinézetét a régi szobrokkal. A Várkert Bazár helyreállítása ugyanerről szól, a Várban folyó munkálatok is, a hatalom szimbolikus megjelenítése válik fontossá, és a tér átformálása. Nem tudom, hogy ez vidéki városokban mennyire feltűnő. Amit én látok, nem konzervativizmus, hanem nacionalizmus. Nem az asszimilatív, 19. századi, hanem ez a szelektív

etnonacionalizmus, hogy az a jó magyar, akit mi annak tartunk, de akkor ez etnikai alapon és egyfajta valláspótlékként is funkcionál. A beszélgetés elején említettétek, hogy hát a kereszténység is benne lenne a jelenlegi kormány ideológiapótlékát jelentő turmixban. De ez nem Lengyelország, itt nincs olyan erőteljes hatása az egyháznak. Itt a papok azt mondhatják a pápára, hogy nem számít, mit állít, mert nem ismeri a magyar viszonyokat. Itt Ugocsa nem koronáz. A kultúra politikai homogenizálása megy végbe, és a kultúra értelemszerűen úgy jelenik meg, mint nemzeti kultúra, tehát nem szubkultúrák halmazaként. Ezt próbálják megoldani, egy üres vázába felülről valamilyen politikailag homogén dolgot bele nyomni. Nyilvánvalóan egyetértek azzal, hogy a kultúrát nem lehet gyarmatosítani, mert újra meg újra felszínre tör az autonómia kérdése, de a szimbolikus politikát megpróbálják uralni, és azt tekintik kultúrpolitikának.

Kardos Julianna Van még egy terület, amiről nem volt szó, és ez a tudományos kutatás. Ami ott zajlik, az körülbelül ugyanaz, csak mivel a képviselői nem írástudók, tisztelet a kivételnek, ez nem nagyon kap nyilvánosságot. A támogatások elosztása pont ugyanúgy zajlik, mint másutt. Ott is van egy fő vezető, Pálinkás József, és mi történik, amikor ő kikerül a pikszisből? Hát az, hogy azonnal elfogy a pénz. Három éve nincs pénz tudományos kutatásra. Ha mégis van, akkor három napra nyitják meg a pályázatokat, a csókosok már előre tudják, hogy mikor, beadják, és három nap múlva elfogy a keret, le is zárják a pályázatokat. Ez történik három éve. Az OTKA csak egy kis része ennek. Hogy van-e ideológia e mögött, vagy nincs? Szerintem van. Nem kell a tudomány, nem kellene az okos, gon-

dolkodni tudó emberek, mint ahogy nem kell a kultúra sem. Mind a kettőnek van egy közös tulajdonsága: autonóm.

Lendvai Ildikó A sznobizmus társadalmi hasznára hívnám fel a figyelmet. Tudom, hogy nem reális, hogy mindenki minden igényeset elolvasson, de a szűkebb értelemben vett kultúrán túlmenően hatalmas jelentősége van annak, hogy sznobizmusból vagy másféle elvárásból, de tudja mindenki, hogy mit kell szeretni, és mit kell szégyellni. Nagy jelentősége van annak, hogy egy társadalom, még ha a többsége nem is olvas egy sort sem, de tudja, hogy mit kellene, mit illene elolvasni, és mit nem. Hogy minek van helye a könyvespolcon, és minek nincs. Ezt most megpróbálják átértelmezni, megváltoztatni, ha Wass Albert van a második irodalomkönyvben, akkor az azt üzeni egy nemzedéknek, hogy Wass Albert van a jó oldalon, ott, ahol az értéket kell keresnünk. Ez most az egész világra kihatással van. Lehet, hogy pont ennyi antiszemita meg cigánygyűlölő volt régebben is, de annak idején lehetett tudni, hogy ezt szégyellni kell. Most nem kell szégyellni. Látjuk az eredményét.

Ugyanez történik a kultúrában. Ami beleillett, mondjuk, a felvilágosodás óta tartó kulturális közmegegyezésbe, az most egyre inkább negatív kontextusban jelenik meg. Atrajzolódik az a mező, ahol az eddigi értékeket el lehetett helyezni még azok számára is, akik számára a kultúra nem napi szinten fogyasztható termék. Ez nem egyszerűen a kultúra lerombolása, de az is. Nem egyszerűen a tudomány lerombolása, de az is. Nem egyszerűen a kultúra megerőszkolása egy szimbolikus politika jegyében, de az is. Ez a felvilágosodás visszavétele. Ha mégis van kultúrpolitika, akkor erről szól, az antifelvilágosodásról, meg

persze ami szükségszerűen együtt jár ezzel: az igénytelenségről.

P. Szűcs Valamiben azért vitakoznék Dalos Gyurival. Amikor azt mondta, hogy a Horthy-korszak bizonyos tekintetben jobb volt. Igen, talán jobb volt 1926 és 1938 között, a bethleni konszolidáció és utóhatásainak idején. De nem volt jobb a művész értelmiségnek 1920 és 1925, illetve 1939 és 1944 között. A mi mostani helyzetünk kezd hasonlítani a korszak elejéhez és végéhez, legalábbis szellemiségében. Persze nem minden műfajban. Az írók sokkal jobb helyzetben vannak, eleve polgári műfajokat művelnek, kevésbé vannak kiszolgáltatva a nagy kulturális ellátórendszereknek. Akkor is, most is. A polgári műfajokat művelő írónál sokkal ritkábban merül föl a kognitív disszonancia személyiséget rongáló jelensége. De mit csinálnak a központi akarat kifejtésében érdekelt műfajok művelői? Az építészek, a köztérre alkotó képzőművészek, a reprezentatív színházak kultúrmunkásai? Hogyan őrizték meg privát szabadságukat a Nemzetek Európáját mantrázó Magyarországon, hogyan szabaduljanak a provincializmus kisszerű kötöttségeitől?

Dalos A Horthy-korszakban mindaz, ami érték és eredmény volt, a hivatalos kultúra ellenére, attól külön térben létezett. Művészi szempontból virágzás volt, egyszerre alkotott József Attila, Radnóti Miklós, Illyés Gyula és Németh László. Zenében Bartók és Kodály, képzőművészetben Derkovits és Mészáros. Ez azért volt lehetséges, mert volt egy szűk polgári réteg, amely igényt tartott erre a kultúrára. Emellett, persze, sok alkotó nyomorban élt, és éhezett. De virágzás

jellemezte a Kádár-éra második felét is, igaz, az állam többé-kevésbé liberális irányítása alatt. Aczélék sznobok voltak a szó nemes értelmében, tehát valamilyen módon úgy gondolták, hogy nekik kell a kultúra. Persze azzal együtt, hogy ők tiltják majd be, ha akarják. Ami most van, annyiban más helyzet, hogy a kultúrának alig maradt jätéktere. Ebben a dologban nem teljesen véten az egyébként üdvözlendő piacgazdaság sem. 1990 után nemcsak a cenzúra szűnt meg, hanem a kultúra állami garanciája is.

Politikai értelemben közben érvényesül egy bizonyos folytonosság, hogy úgy mondjam, folyik a régi meccs. Én elhiszem, hogy a vidéki kultúrház-igazgatók nem hívják meg Esterházyt, elég egy telefon, hogy ne hívják meg. Esterházy az Így gondozd a magyarodát című pamfletjével olyan kesztyűt dobott a mai nemzettudatnak, amelyet az éppúgy nem tud elviselni, mint ahogy Adyt sem tudta elviselni, és a Nyugatnak is meggyűlt vele a baja. Jó példa erre Móricz Zsigmond esete. 1931-ben, a felvidéki körútjáról írott cikkében a pozsonyi baloldali fiatalokkal történt találkozója után le merte írni, hogy nem igaz az „extra Hungariam non est vita” felfogás, mert igenis van Magyarországon kívül élet, méghozzá jobb, értelmesebb élet is, mint odahaza. A jobboldali sajtó szabályszerűen kiátkozta a csehszlovák demokrácia elismerése miatt, három vármegye pedig megtagadta az akkor Móricz és Babits által szerkesztett Nyugat postai kézbesítését az előfizetőknek. Úgy gondolom, hogy a mai irodalomnak a mostani létharca közepette is tudnia kellene ennek a szembenállásnak a hagyományáról.